

Ulus-Devletin İflasına Rağmen Vatandaşlığın Yükselişi

*

The rise of citizenship despite bankruptcy of nation state

Ahmet Gökçen*

Özet

Vatandaşlık, anayasada çerçevesi çizildiği şekilde çeşitli hak, görev ve sorumlulukları içinde barındıran önemli bir üst kimliktir. Ulus devletin bir ürünü olarak bu kavram öyle sağlam bir çerçeveye oturtulmuş ki Ulus devletin -çeşitli bölgelerde- yıkılmasına rağmen hemen hemen bütün federal yapılarda varlığını korumaktadır. Bu çalışmada, ulus devletin inşası ve yükselişine değinilerek, bu konuda çeşitli argümanlardan yararlanılarak devlet-kimlik-vatandaşlık ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, vatandaşlık, kimlik, vatandaş, devlet.

Abstract

Citizenship is an important supra-identity which has constitutional rights, tasks and responsibilities embedded in itself. Citizenship concept has very strong basis as product of nation state. Although nation state has collapsed in some particular areas, citizenship concept protects its existence almost in all federal structures. In this study it is tried to determine the relationship between state-identity-citizenship and building nation state and its rise by considering some arguments about this issue.

Keywords: Nation-state, citizenship, identity, citizen, state.

---

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, e-mail: ahmetgokcen_47@hotmail.com

Giriş

19. yüzyılda imparatorluklar ve feodal yapıların yıkılışı sonucunda çeşitli toplumsal, siyasal ve ekonomik parametreler üzerinde yeni bir devlet yapısı inşasına gidildi. Ulus-devlet olarak adlandırdığımız bu yapılar, kendine has ekonomik ve siyasal düzeni olan, genel itibariyle -jeolojik olarak- sınırın ve onu bu sınırlar dışındaki başka yapılardan ayıran -bayrak, para vs- çeşitli simgesel olguların kutsanması ve bünyesinde barındırdığı -ki genel olarak millet denilen- toplumsal grubun çeşitli, hak, görev ve sorumluluklarının bir anayasal düzlemde oturtulduğu devlet yapılarıdır. Bu yapıların popüleritesinin yükseldiği 20. yüzyılda, özellikle I. Dünya savaşından sonra, ortaya çıkan sömürge veya farklı milletlerin çatısı altında yaşamaktan kurtulma çabasıyla oluşan "bağımsız olma" furyası dünyada var olan ulus-devletin sayısını hızlı bir şekilde yükseltti. Ulus-devletin bu yükselişi her ne kadar II. Dünya savaşı gibi kanlı bir süreçten geçmiş olsa da 20.yüzyılın son çeyreğine kadar devam etti.

Ulus-devletin kutsanması beraberinde sorgulayamama ilkesini getirdi. Bahsi geçen toplumsal grupların - özellikle Türkiye'de- Ulus-devlet kurucusunun, bayrağının ve -toprağın bölünmez bir bütün olarak algılanmasıyla birlikte- sınırının kutsanması sonucunda bu simgesel olgulara eleştirel gözle bakılması -hatta yasalarla çerçevesi çizilmiş bir kararlılıkla- anormal ve kriminal bir durum olarak belirlendi. Ulus-devletin bu katı diyebileceğimiz yapısı birçok haklar, kolaylıklar ve fırsatlar sunduğu gibi belki de hızlı bir yapılanma ile oluştuğundan kaynaklanan çeşitli eksiklikler söz konusudur. Lakin ulus-devletin eleştiriye kapalı tutumu bu eksikliği 21. yüzyıla kadar hiç dokunulmadan taşınmasına sebep olmuştur. Tüm bu eksikliklere rağmen -şüphesiz- insanlık tarihine çok önemli bir katkısı vardır: Vatandaşlık. Etnik veya dinsel anlamda birbirinden farklı toplumsal grupları bir arada tutabilecek, tek bir millet yapabilecek, biraradalığın anahtar kavramı.

Vatandaşlık, anayasada çerçevesi çizildiği şekilde çeşitli hak, görev ve sorumlulukları içinde barındıran önemli bir üst kimliktir. Ulus devletin bir üretisi olarak bu kavram öyle sağlam bir çerçeveye oturtulmuş ki Ulus devletin -çeşitli bölgelerde- yıkılmasına rağmen hemen hemen bütün federal yapılar da varlığını korumaktadır. Bu çalışmada, ulus devletin inşası ve yükselişine değinilerek, vatandaşlık kavramı ve ulus-devletin çöküşüyle birlikte vatandaşlığın değer yitirmemesi; aksine yükselişi irdelenecek, bu konuda çeşitli argümanlardan yararlanılarak devlet-kimlik-vatandaşlık ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Ulus Devletin Doğuşu ve Nitelikleri

Ulus-devletin bir devlet biçimi olarak ortaya çıkışında her ne kadar milat 1815 tarihi alınsa da ve Arrighi'nin tezinden hareketle, bir süreç olarak XIII. ve XIV. yüzyılda ortaya çıkmaya başladığı kabul edilse de, Ulus-Devlet'in ortaya çıkışı, 1648 Westphalia Anlaşması ile dir. Ortaçağ Avrupa'sında giderek çözülen ve Yeni Çağ ile birlikte çökmeye yüz tutan feodalizm karşısında ortaya çıkan burjuvazi sınıfını yanlarına alan krallar, merkezî otoritelerini güçlendirme çabası içine girdiler.1789'da Avrupa'nın kalbi sayılan Fransa'da cereyan eden Devrim, milliyetçilik fikrinin ideolojik ve siyasal alt yapısını hazırladı. Günümüze kadarki süreçte pek çok siyasal akımın ve felsefi hareketin temelini oluşturan Fransız İhtilali, özgürlük, eşitlik, kardeşlik söylemiyle bir yandan Fransız halkına müşterekleri olan bir ulus olma yolunu açarken, aynı zamanda bazı imparatorlukların dağılmasına neden olmuş, bazı devletlere ise bağımsızlığa giden yolu açmıştır. Modern anlamda Fransız İhtilali ile neşvünema bulduğu kabul edilen milliyetçilik hareketleri, başta Avrupa'da olmak üzere, tüm dünyada bağımsızlıkları "kısıtlı" halkların devletleşme sürecini hızlandırmıştır. 1789'dan sonra ortaya çıkan "halkların uluslaşması" fikrinin, Doğu Avrupa ve Balkanlar imparatorlukları içerisinde yer alan uluslarda olduğu gibi, hakların "konumlarının" bilincine varmasına yol açması bağımsızlık taleplerini artırmış, halkların kendi devletlerini kurmalarının

yolunu açmıştır. İtalyan şehir devletleri ve Alman prensliklerinde de olduğu gibi, küçük birimler halinde (örgütlenerek) parçalanmış olan aynı “ulusun” üyeleri bir araya gelmişler ve merkezî devletlerini oluşturmaya başlamışlardır. (Sayın, 2007: <http://yusufsayin.com/koseyazilari/devletulusdevlet.pdf>)

Ulus devletin kurulma evreleri dört bölüme ayrılmaktadır.

a. Birinci Asama; on besinci yüz yıldan Fransız Devriminin yapıldığı on sekizinci yüz yıla kadar ki süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu asamanın ortaya önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir.

b. İkinci Asama; kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olmasını ifade eder. Bunda asker ocasının, okulun, yeni kitle iletişiminin, merkezin seçkinleri ile kenar arasında teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin kiliseler, mezhepler veya yerel seçkinler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci asamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur.

c. Üçüncü Asama; toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebaalıktan aktif yurttaş kavramına gelmelerini içerir. Bu asamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayalı işlevsel çatışmalara geçilmesi bir diğer önemli değişimdir.

d. Dördüncü Asama; devletin idari aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu asamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çaptaki ekonomik koşulları esitlemeye yönelik politikaların uygulanması, (müterakki vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden fakir sı-

nıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi) devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olmuştur. (Bayhan, 2006:42)

Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra gittikçe yükselen milliyetçilik akımları modern devletlerin oluşuma büyük ölçüde sebep olmuştur. Farklı siyasetler, farklı tarzlar ve talepler, coğrafyanın niteliği, ve özellikle Doğu-Batı ilişkilerinin perspektifinde çeşitli modern devletler oluşturulmaya başlandı. Mu devletler çeşitli siyasi temellere dayandığı gibi coğrafi anlamda bazı temellere de sahiptir. Bu coğrafi kutsallık, toprak ve toprak bütünlüğünün önemi ve gerekliliğini de beraberinde getirdi. Dolayısıyla *ülke*, *vatan* gibi kavramlar siyasi literatüre dahil olmaya başladı. Bu modern devletlerin önemli bir vasfı da ulusallıktır. Ulusallığın oluşumu diğerlerinden farklı olarak bir dil ve kültür birliğine dayanmaktadır. her ne kadar dil birliği sağlanamamış olsa da kültür birliğinden -özellikle Doğu-Batı ilişkilerinde bağlı bulunan çıkaralar doğrultusunda- söz edilebilmektedir. Modern devletin ulusallığı, bu devletin toplumsal temelini oluşturan topluluğun özelliklerini bizatihi devlete referansta bulunarak açıklamaktadır. Bu devlet yapısı genel itibariyle laik esaslar üzerine inşa edilmektedir. (Coşkun, 1997:154-165)

Smith, Modern dünyanın bir uluslar dünyası olduğuna değinerek, modern devleti oluşturma'nın meşruluk zeminini milliyetçilik olduğunu söyler. Smith'e göre ulusların kökeni belirsizliğe dayanmakla birlikte somut anlamda Ortaçağ'da ve Frank Krallarının ve Saksonların teritoryalarında çeşitli aşamalarla birleşmesinde görüldüğünü ileri sürer. Ulusların oluşumu üç devrime dayanmaktadır: Emeğin işbölümü alanındaki devrim, yönetimin kontrol edilmesindeki devrim ve kültürel düzenlemelerdeki devrim. Ekonominin devlet merkezli işlemesi, mutlakiyetçi ve profesyonel askeri gücün oluşturulması, bürokrasinin yükselişi, kültürel standartlaşma ile birlikte ulus devletin temel taşları yerine oturtulmaya çalışıldı. Smith, ulus ve milliyetçiliğin Batılı kavramlar ve oluşumlar olduğunu iddia eder ve teritoryalleşme, vatandaşlık hakları, yasal kuralla ve siyasi kültürün Batı toplumlarına özel olduğu ve

bu biçimin Hristiyanlık, kapitalizm, bürokrasi ve makine gücüne dayanan teknoloji sayesinde diğer yerlere yayıldığını belirtir. (Smith, 2002:171-190)

İmparatorlukların son bulması neticesinde devletin başına geçen elit kesim, ancak siyasetin yanında ekonomiyi de kontrol etme, belli bir düzene sokma girişimiyle beraber kişileri bu ulusal birime katacak ortam oluşturabileceklerdi. Bu da sömürgeciliğin aksine bir anti-liberal bir ekonomik yapıyla mümkün olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında anti-liberalizm ulusu oluşturmanın iktisadi politikasıdır diyebiliriz. "Ulusal ekonomi" milliyetçi elitler ve gittikçe kuvvetleşen sanayicilerin birleşmesiyle "devletçi" bir ekonomik yapıyı ortaya çıkardı. (Keyder, 1993:25-27)

Gellner de Ulusçuluk çağına geçişin sanayileşmeyle birlikte olduğuna vurgu yapar. (Gellner, 1992:80) Gellner genel bir ifadeyle grupların oluşumunu iki etmenle açıklamaktadır. İrade ve mecburiyet. İradî bir şekilde ve rızayla bir araya gelmiş ulusların daha uzun ömürlü gruplar olduğunu söyler. Uluslar ulusçuluk çağından bağımsız düşünülemez. "Ulusçuluk çağı" şu veya bu ulusun uyanışı ve kendini siyasal anlamda kabul ettirışinden ibaret değildir. Daha ziyade genel toplumsal koşullar sadece seçkin azınlıklara değil bütün halka mal olan standartlaşmış, türdeş, merkezin desteklediği üst kültürlerin oluşmasına el verdiğinde, iyi tanımlanmış bir eğitim sisteminin denetlediği ve bütünleşmiş kültürler insanların memnuniyetle ve çoğu kez şevkle özdeşleştikleri hemen hemen tek birimi oluştururlar[...].Ulusçuluk, ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. " (Gellner, 1992:101-105)

Charles Tilly ise ulus devletin kaçınılmaz bir oluşum olduğuna inanmaz. Modern çağda siyasi örgütlenmeler, ulus devlet dışında bir yapıya da bürünebilirdi. tüm bu farklı seçeneklerin yerine ulus devletin intihab edilmesi tarihsel bir zorunluluğun değil, en başta milliyetçi elit kesimin bir çabasının ön koşul olarak görüldüğü sistematik bir iradenin sonucudur (Erdoğan, 2010:2). Yine Rokan, ulusların oluşum sürecini aşama halinde belirtirken ilk önce seçkinler düzeyinde ekonomik, siyasal ve kül-

türel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesi'ni birinci aşama olarak görür. Eski yapıya bir alternatif üretme çabasına giren bu elit kesim, ekonomik, kültürel ve siyasal bir birlikteliğin oluşumu bir araya gelmişlerdir. (Güldiken, 2006: 160)

Sarıbay ise ulus-devlet aşamalarını şöyle belirtmektedir:

1-On beşinci yüzyıldan Fransız Devriminin yapıldığı on sekizinci yüzyıla kadar olan ve seçkinler düzeyinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşmenin gerçekleştiği devletin oluşumu aşaması.

2-Kitlelerin asker ocağı, okul, yeni kitle iletişimi gibi merkez seçkinleriyle kenar arasında teması sağlayan kanallar sayesinde artan oranda sisteme dâhil olduğu ve yeni kimlik (ulus) duygularının oluştuğu aşama.

3- Toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebâlıktan aktif yurttaş kavramına geçtikleri, muhalefete tanınan güvencenin kurumsallaşıp temsil organları üyeleri seçiminde daha geniş seçmen kitlesine hak tanındığı, siyasal partilerin örgütlenip çıkarların ifadesi ve birleştirilmesi işlevi gördükleri endüstriyel ve ulusal devrimlerin başarıldığı siyasal yurttaşlığın yerleştiği aşama.

4-Kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilip ulusal çapta ekonomik koşulları düzenlemeye yönelik politikaların uygulandığı, devletin idari aygıtlarının genişlediği sosyal yurttaşlığın yerleştiği aşamadır. (Karyelioğlu, 2012:145)

Ulus-devletin oluşumunda önemli bir yer tutan başka bir kutsallık da sembollere atfedilmektedir. "Tarihsel köken ve ortak geçmişte birliktelik, bu birlikteliğin yaşanmışlarının geçtiği bir coğrafyaya ihtiyaç duyar ve bilinçsel bütünleşme, anılar, semboller ve mitlerle beraber vatanlaştırılmış bir toprak parçası" ulus-devletin önemli parametrelerindedir. Giddens'a göre, modern devletin tanımlanmasında belirli bir toprak par-

çasının varlığı evrenselleşmiş bir kabuldür. Smith de ortak bir kültür, ideoloji, mit, toplumsal hafıza, mekan ve tamamlanmış bir siyasallaşmanın ulus-devletin vazgeçilmezleridir. Guibernau ise, ulus-devletin bunların yanında bir gelecek projesine sahip olan modern bir devlet olduğunu belirtir. (Akça, 2005:239)

Eken ise ulus-devletin önemli bir yönüne şöyle vurgu yapmaktadır: "Ulus-devleti o zamana kadarki toplum formlarından farklılaştıran en önemli özellik, "egemenliğin cisimleşmesi" olgusudur. Egemenliğin yurttaş-lar topluluğunu temsilen devlette toplanması; devletin yurttaşlarından tüm sadakatlerin üstünde sadakat talep etmesine ve devletin kimliği ile devleti oluşturan yurttaşların varsayımsal kimliklerinin örtüşmesine neden olmuştur. Devlet, bu sadakati meşrulaştırmak için, iktidar yapısında merkezileşme, kültürde standartlaşma, hukukta eşitleşme ve ekonomide bütünleşme gibi bazı işlevler yüklenmiştir." (Eken, 2006:250)

Ulus devletin kimlik dönüşümü noktasına vurgu yapan bir başka makalede şu ifadeler yer almıştır: "Ulus kavramı, homojen grupsal kimlikler üretmiş ve bu kimlikleri "bireyselleştirmiştir", yani her milletin ortak ve tek bir genel ruh halinden, karakteristik özelliklerinden söz etmek mümkün hale gelmiştir. Böylece milletlerin sanki birer birey gibi tepki verdikleri, isteklere sahip oldukları ve irade gösterdikleri varsayılmıştır. Bu durumda gerçek bireylerin ufku bir milletin üyesi olmakla sınırlanmış: Bireyler ancak bu bütünün içinde kalarak, hatta bazen onun içinde eriyerek var olabilmişlerdir. Böylece modern birey artık sadece özgür kişi değil, milletiyle özdeş bir yurttaştır." (Yalçınkaya vd, 2012:11)

Bu konuyu Ali Bulaç'ın sözleriyle şöyle toparlayabiliriz:

Ernest Gellner vb. yazarlar gibi, bizim de çözümlememize göre, modern devlet, rönesans ve reformla başlayan ve Aydınlanma ile mantıkî sonuçlarına ulaşan köklü bir zihin değişikliğinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Modernitenin ürünü olan bu türedi aygıtın ortaya çıkışında Avrupa'nın sanayi devrimi ve kapitalizm etkileyici bir rol oynamıştır. Bu alanı belirleyen felsefî arkaplanında bireyin kutsala göre ta-

nımlanmış ve kurulmuş evrenin bütünlüğünü zihninde parçalaması ve yeniden kurması girişimi var. Ancak ister toprağa bağlı tarımsal ekonomiden ticarî kapitalizme ve sanayi devrimine geçiş, ister bireycilik, rasyonalizm ve pozitivizm gibi felsefî gelişmeler olsun, bütün bunların toplamı birer etkileyici faktör durumundadırlar. Asıl belirleyici faktör, bu etkileyici faktör ve değişkenlerin yardımıyla Avrupalı insanın on ikinci yüzyıldan başlayarak ve kademeli bir şekilde kalbinde meydana gelen köklü değişimler ve dönüşümlerdir. (Bulaç, 1998:51)

Son olarak Erözden ulusun temel unsurlarını dördü içsel biri dışsal olarak beş temel unsura dayandırmaktadır:

- **Dil:** Bir ulusun varlığı kendine has bir dil birliğine dayanmaktadır. Fransa ihtilalinden sonraki ilk aşamalarda ulusa dahil olabilmek ve haklardan faydalanabilmek için Fransızca bilmenin şartı ortaya konmuştur.
- **Kültür ve Tarih Birliği:** Ulusal olarak nitelendirilebilecek kültürel ve tarihsel birikimin ulus olsrak tanımlanan toplumsal grubun hafızasında yer etmesi gerekmektedir.
- **Soy Birliği:** Bu kavram genel itibariyle henüz devlet oluşturmamış uluslarda çok vurgulanan bir unsurdur. Avrupa ölçeğindeki ulus-devletlerde soybirliğine atıf yapan kan bağının önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.
- **Din:** Her ne kadar ilkesel olarak ulus ile bağdaşmasa da din unsuru, ulus gibi tikelci bir kavramla din unsurunun bazı ulus devlet yapılarında bağdaştırıldığı görülmektedir. Özellikle Slavların ayrışması bu noktaya dayanmaktadır.
- **Düşman İmajı:** Bu unsur diğer unsurların aksine olumsuz öge olarak belirtilebilen dışsal bir unsurdur. Bu imaj genel itibariyle kendiliğinden gelişmektedir. Ulus-devletlerde zorunlu askerlik kurumu bu unsurun bir üretisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Fransız ihtilalinin akabininde

kurulan ulusal muhafız birlikleri buna bir örnek teşkil etmektedir. (Erözden, 1997:106-115)

Vatandaşlığın Doğuşu

Kadioğlu "Vatandaşlığın Dönüşümü" adlı eserinde dört farklı vatandaşlık türü olduğunu söyler. *Ulusal Kimlik ve milliyet* olarak tanımlanan ilk türünün doğuşunu Fransız Devrimine kadar götürmektedir. İhtilalden sonra "ulus"un egemenliğin temel dayanağı haline gelmesi, ve Hegelci bir devlet tasavvurundan yola çıkılarak ortaya çıkan vatandaş kavramı, ulusal bir kimlik bilincine sahip ve devlete karşı sorumluluklarının bilincinde olan bireyler için kullanılmaya başlandı. Gellner'de ulus devlet ile birlikte vatandaşlığın milliyet olgusu ile eş anlamlı kullanılmaya başlandığını söyler. *Evraklar temelinde* tanımlanan bir diğer vatandaşlık türü, nüfus cüzdanı ve pasaport gibi evraklar üzerine bina edilmiştir. Bu tür evraklarla birlikte birey bağlı bulunduğu devletin haklarından yararlanabilir. Vatandaşlık türünün üçüncüsü de *haklar temelinde* tanımlanan vatandaşlıktır. T. H. Marshall modern vatandaşlığın sivil, siyasal ve sosyal olarak üç tür hakka sahip olduğunu belirtir. Sivil haklar, 18. yüzyılda mutlakiyetçi devletlere karşı bireyin kazandığı haklara, Siyasal haklar, 19. yüzyılda parlamenter sistemin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan haklara, Sosyal haklar ise 20. yüzyılda refah politikalarına dayanmaktadır. Bu türlerin en sonuncusu ise, görev ve sorumluluklar temelinde tanımlanan vatandaşlık türüdür. Özellikle Ulus-devletleşme sürecinde bireyin bazı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi amacıyla, liberal geleneğin zayıf olduğu cumhuriyetçi yapılarda var olan bir vatandaşlık türüdür. Türkiye bu tür ulus-devlet yapısına güzel bir örnektir. (Kadioğlu, 2006:21-28)

"Vatandaşlık" kavramı her ne kadar çok eskilere dayandırılrsa da günümüz anlamıyla ilk kez ulus-devlet yapılarında kullanılmaya başlandığını kabul etmeliyiz. Ulus-devlet her ne kadar farklı etnik grupları içinde barındırsa da ürettiği "ulus" kimliğiyle bu unsurları bir arada tutmaya

çalışmakta ve anayasal zeminde vatandaşlık kavramıyla bireyi vasıflandırmaktadır. "Gerçekten, bugünkü vatandaşlık anlayışımız büyük ölçüde Fransız Devrimi'nin teori ve pratiğine dayalı olarak şekillenmiştir." (Şit, 2008:64)

Vatandaşlık kavramının beynimizde daha somut bir şekil alması için çeşitli ülkelerdeki vatandaşlık tanımlarına göz atmak yararlı olacaktır:

- ABD Anayasasının 14. maddesine göre ABD'de doğan veya ABD vatandaşlığına kabul edilen ve ABD'nin yetki alanına tabi olan kişiler ABD'nin ve ikamet ettikleri eyaletin vatandaşdır. Hiçbir eyalet, ABD vatandaşlarının sahip olduğu ayrıcalıkları ve dokunulmazlıkları azaltan bir kanun çıkaramaz veya uygulayamaz (14/1).

- Alman Anayasasında "Almanlığa" vurgu yapılmakta olup bazı maddeler "Tüm Almanlar" şeklinde başlamaktadır. Anayasa kapsamında "Alman" terimi, "Alman vatandaşlığına sahip olanlar veya Alman soyundan olup 31 Aralık 1937 tarihindeki Alman İmparatorluğu sınırları içinde kabul edilmiş olan mülteci veya sürgün edilenler ile bunların eşi" veya altsoyu anlamında kullanılmaktadır. Anayasanın 16. maddesine göre, Alman vatandaşlığı geri alınamaz. Vatandaşlık, ilgili kişinin arzusuna aykırı olarak vatansız kalmaması şartıyla, ancak bir yasaya dayanarak kaybettirilebilir (16/1). Ayrıca, hiçbir Alman yabancı bir devlete iade edilemez. Ancak, hukuk devleti ilkelerini gözetmek koşuluyla, Avrupa Birliği'nin bir üye devletine veya uluslararası bir mahkemeye iadeler yasa ile düzenlenebilir (16/2).

- Fransa Anayasası, "Fransız halkı"na atıfta bulunmaktadır. Örneğin, Anayasanın başlangıç kısmında "Fransız halkı, 1789 Beyannamesinde tanımlanan, 1946 Anayasasının başlangıç kısmında teyit edilip tamamlanan insan haklarına ve milli egemenlik ilkelerine, aynı şekilde 2004 Çevre Şartında belirtilen hak ve ödevlere bağlılığını ihtişamla ilân eder" denilmektedir. Anayasanın 72. maddesinde, devletin deniz-aşırı halkları, Fransız halkı içinde tanıdığı kaydedilmektedir (72/3). Ayrıca, Anayasada vatandaşlara ilişkin hak ve görevlere sıklıkla değinilmiştir. (Temelat, 2011:7)

Görüldüğü üzere vatandaşlık birçok devlet yapılarında kullanılabilir bir vasıfa sahip önemli bir anahtar kavramdır. Yirmibirinci yüzyılda bir arada yaşama, aynı çatı altında birleşme, farklılıklardan yararlanma, farklılıkların çatışmasını engelleme gibi önemli ve gündemini koruyan konuların çözümü noktasında bir bilinç oluşturma açısından kayda değer bir olgudur. Bu olgunun yirmibirinci yüzyılda yükselişe geçmesinin sebebini bu sorunlara aranan çözümler oluşturmaktadır.

Ulus Devletin Çöküşü-Vatandaşlığın Yükselişi

Ulus-Devlet yapısı özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ulus-ötesi şirketler, ulus-üstü kuruluşlar, küreselleşme, uluslar arası ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin aşırı yoğunlaşması, internet ağı, kapitalizmin kuvvet bulması, ve oluşan post-modern dönem gibi birçok parametrelerle birlikte etkililiğini yitirmiş yerini bazı bölgelerde farklı yapılara bırakmaya başlamıştır. Şüphesiz bu yapıların yıkılmasında önemli bir etken de farklı kültürlerin ve milletlerin biraradalığıdır. Özellikle federasyonlarda gözlenen bu olgu, ulus-devlet yapılarının tek tek ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya gibi devletler ulus-devletin alternatifi olarak karşımıza çıkmıştır. Tabi bunların dışında bu yapıların yıkılmasında ulus devletin ulus-devletleşme sürecindeki başarısızlıklar da önemli bir etkidir.

Sarıbay, ulus devletin yaşadığı bu krizi, hem ulusun hem de devletin dönüşümüne bağlamaktadır. Devletin dönüşümünü küreselleşme, ulusun dönüşümünü de postmodernite sağlamıştır. "Çünkü küreselleşme, ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta; hem ulus-devletin dayandığı siyasal topluluğun sosyolojik mahiyetini değiştirmekte, hem de bu topluluk tarafından meşru kılınan siyasal iktidarı dönüştürmektedir." Postmodernite ise ulus'un özelliklerinin daha önce kendisine atfedilen makro gruptan daha mikro yapılara atfedilmesine sebep olmuş, devletin

dayandığı bölünmez topluluk ayrışmaya başlamış, ulus-devleti çözümü olmayan sorunlara itmiştir. (Eken, 2006:250-251)

Touraine bu klasik modelin çöküşünü şöyle anlatmaktadır:

"Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, tam da sanayi toplumunun toplumsal çatışmalarının geliştiği sırada, klasik modelin düşü hızlandı. Bu düşüşü, her şeyden önce, devletlerin benimsettiği düzenlemelerden ve önceliklerden giderek uzaklaşan ekonomik güçlerin artan özerkliği açıklar. Batı dünyası, pazara toplumsal yaşamın öteki alanlarından çok daha farklı bir ekonomik yaşam düzenleme yetkisi vermek için siyasanın egemenliğinden uzaklaştı. İşletme anlayışı, kapitalist kar, hatta paranın kendisi, Georg Simmel'e göre, önceki toplumsal düzenin yapılanmalarını, ilkelerini ve değerlerini yıkar. Böylece her bakımdan ekonomik gerçekliklerle biçimlenen toplum düşüncesi de sonunda ekonomik ya da uygulamalı ussallaşmayla ahlaki bireyciliği birleştiremeyecek duruma geldi. Günümüze dek, ilke ve yasalarını, özel yaşamın ve sivil toplumun tüm gereksinimlerine olduğu gibi ekonomik etkinliklere de benimsetebileceğini düşünerek siyasal düzene yeniden merkezi bir yer vermeye çabalayacak sayısız insan olacaktı. Ancak bu çabalar gün geçtikçe yapaylaşacaktı; yönettikleri ölçüde aynı zamanda da yönetilen tüm toplumsal ve ekonomik eyleyenler tersine, siyasal erki kendi çıkarlarına bağlamak için savaşıyorlardı. Ekonomik siyasa, kamu yaşamının temel ilkesi olarak anayasa hukukunun yerini aldı; devletin yapısı ve dinle ilişkileri gibi konuların hala siyasal yaşamın bazı izlekleri olduğu Fransa ve İspanya gibi ülkeler de, sanayi toplumuna geçmelerini yavaşlatan engellerin ne denli güçlü olduğunu gösterdiler.

On dokuzuncu yüzyılda Viyana ve Berlin gibi Londra ve Paris'te de egemen olan ekinsel karamsarlık, sözü edilen mo-

derinliğin ve kamu yaşamıyla özel yaşam arasında kurduğu dengenin uçurumun eşiğine geldiğini gösteriyordu. Birkaç on-yıl içinde de ussal toplumun ve bireyle Özne arasındaki uyumun efsanevi kurucusu ortadan kalktı." (Touraine, 2011:39)

Çağlar Keyder ise Türkiye'de Ulusal kalkınmanın iflasını şöyle açıklar: "... devlet merkezli politikalar refahı topluma yaymakta oldukça başarılı olmuştu.; devlet birçok hizmeti (yetersiz de olsa) halkın çeşitli kesimlerine götürmüştü. Oysa borç krizi, IMF, Ortodoks politikalar ve yeniden yapılanmanın getirdiği kargaşa sonunda sosyal politikalar geriye döndürüldü, popülist vaatleri yerine getirmek zorlaştı. Devlet sadece sermayedarlar için birikim sürecini kontrol edememekle kalmıyor, artık popüler sınıfların hayat koşullarını da etkileyemiyor. Bu çaresizlik sonucunda oluşan toplumsal kutuplaşma etnik ve dini kimliklerin yeniden icadına anti-liberal dayanışmacı ideolojileri bayrak edinen savunmacı cemaatlerin oluşmasına ve giderek artan oranda kanunsuz faaliyetlere yol açıyor. Bu nedenlerle de siyasi ortamdaki belirsizlik dozu artıyor." (Keyder, 1993:168-169)

Benhabib, Westfalian modeli dediği ulus-devlet sisteminin "kesin olarak belirlenmiş bir bölge üzerinde, mutlak yargılama yetkisine sahip, egemen ve birleşik bir politik otoriteyi" gerektirdiğini vurgulamaktadır. Ancak küreselleşme, ulusal ve uluslar arası kültürel ve elektronik ağların doğuşu, yerel ve ulus ötesi siyasal aktörlerin güçlenmesi ulus-devleti örselemektedir. Ona göre "ulus-devlet, yeni çevre tarafından yaratılan ekonomik, ekolojik... ve bilişimsel sorunlarla başa çıkmak için fazlasıyla küçük; öte yandan, kimlik kaynaklı sosyal ve bölgeselci hareketlerin isteklerini uzlaştırmak içinse çok büyük" görünmektedir. Çünkü modern ulus-devlet ulusal vatandaşlık kategorisine dayanır. Fakat devlet egemenliğinin aşınması ve ulusal vatandaşlık mefhumunun bölünmesi ile ulus-devletlerin kabul ettiği siyasal topluluk kavrayışının halihazırdaki çoğulcu yapının gerektirdiği üyelik algısını kapsayacak esnekliği başa-

ramadığı bir gerçektir. Bu husus yeni üyelik biçimleri oluşmasına sebebiyet vermiştir. (Erincik, 2011:225)

Bunlarla birlikte Topçuoğlu, "etnik çokluğa sahip toplumlarda, devlet kurumlarının etnikleşmesi ve süregiden çatışmalarda devletin yanlı bir rol oynaması, devletin etnik ayrımların ve çatışmaların muharriki olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Devletin kültürel gruplarla bu tür ilişkiye girmesi siyasal kurumların yıpranmasına, kalkınma öncülüğünde ve çatışmaları idare etmede devletin kapasitesinin giderek azalmasına zemin hazırlamaktadır." diyerek konuya giriştiği makalesini şu cümlelerle tamamlamaktadır: "Adem-i merkezileşme temelinde yeniden yapılanmada ulus devletin meşruluğunu etnik gerilim ve huzursuzlukların aşındıracağı son zamanların siyasal gelişim literatüründe özellikle vurgulanan bir argümandır. Bu da modern dünyada varlığını sürdürmek, etkili işleyişe sahip olmak için devlet ile toplumun, ulus fikrinin aracılık etmediği bir ilişkide bulunması demektir. Sivil toplumda ve sivil toplumun emrinde bir devlet, yani ulus-devlet değil sivil bir devlet Üçüncü Dünya'nın çok etnikli toplumlarına uyan bir devlet biçimidir." (Topçuoğlu, 1995:101-110)

Ulus-Devletin bu çöküşü -bugünkü anlamıyla- kendi üretisi olduğu vatandaşlığa bir zarar vermemiş aksine bu kadar karmaşık yapıların varlığına karşın bu unsurları bir arada tutacak anahtar bir kavram sunmuştur. Vatandaşlık, gerçek anlamıyla var olduğu yapılarda etnik, dini vs farklılıkların biraradalığı için önemli bir "çatı" oluşturmuştur. Özellikle son dönem çokkültürlülük tartışmaları çerçevesinde düşünüldüğünde önemli bir model olan Kanada ve Amerika modelleri vatandaşlık olgusunu nasıl verimli kullanabildiğini gözlemlemekteyiz.

Sonuç

Yirmi birinci yüzyıl dünyasının karmaşık yapısı kırmızı çizgileri kaldıramayacak bir niteliktedir. Etnik, ekonomik, kültürel, siyasal, toplumsal, bireysel, pedagojik, iletişimsel, teknolojik bütün yapılarda bir karmaşık-

lığın varlığı, bir arada yaşama sorunsalını günümüzde odak noktası haline getirmiştir. Ulus-devletin kırmızı çizgileri özellikle son on-yıllarda hızla gelişen farklılıklara ve dolayısıyla bu farklılıkların taleplerine çözüm sunma noktasında büyük engel teşkil ettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Ulus-devletin bu çözümsüzlüğü ve çaresizliği, onu, bir iflasa doğru sürüklemiştir. Ulus-Devletin bu çöküşüne rağmen yine günümüz anlamıyla ulus-devletin bir üretisi olan vatandaşlık olgusunun yükselişe geçtiğini gözlemlemekteyiz. Şüphesiz bu kavrama bu kadar önem atfedilmesi daha önce belirttiğimiz bir arada yaşama için temel argümanları içinde barındıran anahtar bir kavram olmasıdır.

Kaynakça

- AKÇA, Gürsoy, (2005). *"Postmodernite ve Ulus Devlet"*, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:2, Afyon.
- BAYHAN, Halil, (2006), *Ulus Devlet, Modernizm ve Postmodernizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), D.Ü. S.B.E. Kamu Yönetimi A.B.D., Diyarbakır.
- BULAÇ, Ali, (1998). *Modern Ulus Devlet*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- COŞKUN, İsmail, (1997). *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yayınları, İstanbul.
- EKEN, Hurigül, (2006) *"Küreselleşme ve Ulus-Devlet"*, Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 16, Konya.
- ERDOĞAN, Mustafa, (2010). *"Cemaat, Cemiyet ve Ulus-Devlet"*, Demokrasi Platformu Dergisi, Sayı:23.
- ERİNCİK, Selçuk, (2011). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu*, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 52/2, Ankara.
- ERÖZDEN, Ozan, (1997). *Ulus-Devlet*, Dost Kitabevi, Ankara.
- GELLNER, Ernest, (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GÜLDİKEN, Nevzat, (2006). *"Ulus, Ulus-Devlet Ve Uluslaşma Kaoramlarına İlişkin Tartışmalar Ve Türkiye"*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Sivas.
- KADIOĞLU, Ayşe, (2006). *Vatandaşlığın Dönüşümü*, Metis Yayınları, İstanbul.
- KARYELİOLU, Selim, (2012). *"Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri"*, ETHOS Dergisi, Ocak 2012.

- KEYDER**, Çağlar, (1993). Ulusal Kalkınmacılığın İflosu, Metis yayınları, İstanbul.
- SAYIN**, Yusuf, "*Devlet ve Ulus Devlet*",
<http://yusufsayin.com/koseyazilari/devletulusdevlet.pdf>, (09.05.2007), Erişim Tarihi:16.04.2013.
- SMİTH**, Antony D., (2002). Ulusların Etnik Kökeni, Dost Kitabevi, Ankara.
- ŞİT**, Banu, (2008). "Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış", TBB Dergisi, Sayı:76.
- TEMELAT**, Neslihan, (2011). "Ülke Anayasalarında Vatandaşlık Tanımlamaları". TBMM Araştırma Merkezi, Ankara.
- TOPÇUOĞLU**, Abdullah, (1995). "Ulus Devlet ve Etnisite Olgusu", Türkiye Günlüğü, Sayı:33, Ankara.
- TOURAİNE**, Alain, (2011). Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?, (Çev: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- YALÇINKAYA**, M. Hakan, **ÇİLBANT**, Coşkun, **YALÇINKAYA**, Neslihan, "*Küreselleşme İle Yeniden Şekillenen Ulus-Devlet Anlayışı*", Uluslar arası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı 8.